

ТМ	Г. XXXIII	Бр. 2	Стр. 423 - 442	Ниш	април - јун	2009.
----	-----------	-------	----------------	-----	-------------	-------

UDK 338.45.01 + 330.342 330.341.426

Оригинални научни рад
Примљено: 28.3.2009.

Милорад Божић
Правни факултет
Ниш

ДЕИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА ЗЕМАЉА У ТРАНЗИЦИЈИ И ЊЕНЕ ЕКОНОМСКЕ ПОСЛЕДИЦЕ *

Резиме

Бивше социјалистичке земље, од свог настанка па све до краја 80-тих година, развоју индустрије су поклањале посебну пажњу. Она је била водећа привредна делатност у структури привреде и опредељујуће је утицала на све токове у њиховој привреди. Уласком у процес транзиције, индустрија ових земаља сучељава се са бројним проблемима, који доводе до драстичног пада индустријске производње са бројним економским и социјалним последицама, гашења производње у неким њеним гранама и бројним индустријским предузећима. Тиме, практично, долази до деиндустријализације ових земаља. Аутор се у раду залаже за наставак развоја индустрије у овим земљама, наравно, респектујући промењене услове у њима и на глобалном плану. Сматра да без индустрије ове земље би остале економски неразвијене и зависне од индустријски развијеног дела света. Нови приступ (и политика) развоја индустрије треба да се ослања на сарадњу и привлачење капитала транснационалних компанија које данас доминирају у индустрији у свету; да подстиче развој домаћих индустријских предузећа коришћењем расположивих ресурса за индустријски развој и развој разноврсних облика производне и друге сарадње са индустријама и индустријским предузећима у свету.

Кључне речи: индустрија, деиндустријализација, транзиција, тржишна привреда, привредни развој, глобална економија

bomil@prafak.ni.ac.yu

* Рад са пројекта *Култура мира, идентитети и међуетнички односи у Србији и на Балкану у процесу евроинтеграције* (149014Д), који реализује Филозофски факултет Универзитета у Нишу, а финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Увод

Промене у економијама бивших социјалистичких земаља транзиционог карактера, посебан утицај имале су на индустрију тих земаља која је била водећа делатност у њиховим дотадашњим привредном развоју. Оне су видљиве и препознатљиве у динамици њеног раста, учешћу у структури привреде, запослености радне снаге, спољној трговини и др. Нажалост, у свима њима индустрија бележи негативне трендове – нарочито у почетним годинама спровођења транзиције. Ти и такви трендови опредељујуће су утицали на укупно стање економија те групе земаља, најчешће, условљавајући бројне негативне економске и социјалне последице.

Променама у привредном систему и економској политици земаља у транзицији, створени су нови привредносистемски амбијент и нови економскополитички услови примеренији тржишном начину привређивања. Они су подразумевали другачије услове развоја индустрије и промену њеног места у укупном привредном развоју. Смањење, па и често, изостајање заштитничке улоге државе у односу на индустрију, приватизација индустријских предузећа, либерализација спољне трговине, долазак страног капитала и транснационалних компанија, створили су посве нове услове и методе и део су нове политике развоја индустрије. На тај начин се битно мења и њена позиција у привредном развоју ових земаља. У том "новом амбијенту и у новој позицији", од ње се тражи да у релативно кратком временском периоду прихвати правила игре која са собом носи процес глобализације светске економије.

Задатак овога прилога јесте да истражи и укаже на утицај процеса транзиције на индустрију; на њен измењени положај у укупном привредном развоју ових земаља у промењеним условима, као и да означи нове правце развоја индустрије у тим условима после очигледног процеса деиндустријализације.

Индустрија: развој и место у структури социјалистичких привреда

Током XIX и у XX веку развој индустрије и индустријализација као метод привредног развоја, обележиле су развој привреде у већем делу света. Оне су одлучујуће утицале на процес привредног развоја – њену динамику и структуру. Захваљујући њима дошло је до убрзања процеса развоја светске привреде, диверзификације њене производне структуре, ширења машинског начина рада, повећања продуктивности рада, смањења зависности производње од природних услова и фактора. Али, на другој страни, њен раст и развој, који је најраније започео у Западној Европи и Северној Америци, условио је бројне противуречности у друштвеним односима, стварајући проблеме у односима човека и друштва и њих према природи (еко-

лошке проблеме). То условљава да у процесу њеног развоја и ширења, стоји потреба сталног истраживања и преиспитивања развојних токова како би се њима управљало с циљем обезбеђења друштвено оптималних учинака у њеном развоју.

После Другог светског рата процес ширења индустрије у светским размерама, захвата и социјалистичке земље, у то време, већи број земаља које почињу са развојем нових социјалистичких друштвених односа.¹ Те земље почеле су убрзани развој и модернизацију своје привреде коришћењем метода индустријализације, тзв. социјалистичког метода индустријализације.² Применом тога метода у основи требало је остварити два циља: убрзати привредни развој – углавном новим инвестицијама у индустрију; и променити привредну структуру повећањем удела индустрије у њој. То је и остварено, мање више у свим социјалистичким земљама.

Табела 1 Темпо раста индустријске производње у свету и најважнијим групама земаља – просечне годишње стопе раста

Период	Свет	Социјалистичке земље	Развијене капиталистичке земље	Земље у развоју
1961-1985	5,1	6,9	3,9	4,6
1971-1985	4,2	6,6	2,7	3,1
1981-1985	3,2	5,5	1,8	- 0,5

Извор: Вукмирица Вујо, *Капитал и социјализам, Научна књига*, Београд, 1988. стр. 58.

Као што се из података види најдинамичнији раст индустрије у свим овим периодима имале су социјалистичке земље.³ Адекватно

¹ Овде за тренутак занемарујемо чињеницу да је пракса развоја индустрије у условима социјалистичких односа започета у СССР-у после Октобарске револуције планом индустријализације и електрификације. Додуше та пракса ће имати велики утицај на метод и садржај индустријализације у каснијим периодима и то како у СССР-у тако и у другим социјалистичким земљама.

² Стартна основа у развоју привреде ове групе земаља била је врло ниска. Низак ниво ГДП (у апсолутном износу и *per capita*), неповољна привредна структура – у којој је доминирала пољопривреда са ниским степеном технолошког развоја, као и неразвијеност нових привредносистемских институција, оскудност капитала, недостатак стручне радне снаге и др., захтевали су радикалније мере и потезе у развојној политици како би се у што краћем времену превазишло наслеђено стање у привреди. Излаз је нађен у прихватању социјалистичког метода индустријализације чији је садржај био у приоритетном развоју производње средстава за производњу, али који је подразумевао далеко већа инвестициона улагања и релативно дужи временски период њиховог активирања.

³ Међу социјалистичким земљама и Југославија је имала врло брз развој индустрије у периоду педесетих до краја седамдесетих година прошлог века. Просечна стопа раста бруто друштвеног производа у периоду 1952-1964. године из-

томе, имамо и повећање учешћа те групе земаља у светској индустријској производњи са око 20% 1950. године на преко 40% 1985. године.⁴ Такав развој индустрије утицао је на промене привредне структуре тих земаља појединачно у правцу да индустрија постаје водећа делатност у њој, потискујући дотада пољопривреду као водећу делатност. У индустријски развијеним земљама учешће индустрије у структури привреде стабилизовано је на нешто мање од једне трећине (у периоду 1980 – 1983. године 32,5% а у периоду 1988 – 1991. године 33,0%), са тенденцијом смањења удела пољопривреде (од 11,5% педесетих на 6% на почетку деведесетих година), уз евидентан раст услуга у тој структури. Код социјалистичких земаља у другој половини прошлога века учешће индустрије у структури привреде било је далеко веће, код појединих земаља кретало се и близу 60%.⁵ Тако високо учешће резултат је развоја индустрије, али и неразвијености осталих привредних делатности – нарочито сектора услуга. До промена у томе, у правцу стварања избалансиране привредне структуре – примерене тржишној привреди, доћи ће у процесу њихове транзиције деведесетих година прошлог и у првој деценији овога века.

Спровођење социјалистичке индустријализације, углавном се заснивало на домаћој акумулацији и изворима инвестиција.⁶ Коришћење иностраних извора инвестиција у то време углавном није било могуће због политичких односа у свету (хладноратовска подела света на Исток и Запад), али и због карактера привредног система и економске политике које су ове земље развијале у којима је развијан аутархичан тип привреде у коме су се међународни трговински

носила је 8,6% (индустријске производње 12,7% а пољопривредне 4,5%); а у периоду 1964-1978. године, стопа раста бруто друштвеног производа била је 5,6% (индустријске производње 7,1% и пољопривредне производње 1,7%). Извор: *Статистички годишњак Југославије за 1981. годину*, стр. 24.

⁴ Извор: Вукмирица Вујо, *ибид.*, стр. 85.

⁵ Тако, на пример, учешће пољопривреде и шумарства у националном дохотку Бугарске 1939. године износило је 65% а индустрије свега 15%. У Румунији је тај однос био: 35% индустрија и грађевинарство и око 40% пољопривреда и шумарство. У Југославији имамо сличну ситуацију: учешће индустрије, грађевинарства и занатства 1939. године у националном дохотку износило је 29,7%, а пољопривреде и шумарства 51,0%. Извор: Чобелић Никола, *Привреда Југославије*, књига прва, Савремена администрација, Београд, 1978. године, стр. 23.

⁶ Социјалистичке земље биле су инвестиционо врло активне. Удео бруто инвестиција у друштвеном производу, у периоду 1960-1968. године, износио је у: Бугарској 29,0%, Чехословачкој 26,5%, Источној Немачкој 22,0%, Мађарској 33,0%, Пољској 26,0%, Румунији 34,8%, Совјетском Савезу 23,7% и Југославији 28,9%. А у капиталистичким земљама у: Аустрији 25,0%, Белгији 21,0%, Француској 23,0%, Грчкој 23,5%, Италији 21,0%, Западној Немачкој 25,0%, Турској 16,0% и Шведској 24,0%. Очигледна је предност на страни социјалистичких земаља. Извор: Чобелић Никола, *ибид.*, стр. 254.

односи између ових земаља сводили на међусобну економску сарадњу и трговину (најчешће у оквиру СЕВ-а). У таквим условима повећање инвестиција вршено је применом других механизма и инструмената: прерасподелом друштвеног производа у корист инвестиција на штету текуће потрошње, маказама цена између пољопривредних и индустријских производа, инструментима спољнотрговинске заштите и сл. Механизам државног управљања инвестицијама за основу је имао висок степен њихове концентрације и централизације путем система државних инвестиционих фондова. Инвестирало се на бази државних привредних планова уз пуно поштовање развојних приоритета (индустрије). Развојни ефекти инвестиционих улагања у индустрију остваривани су, пре свега, задовољавањем растуће тражње за њеним производима. Раст те тражње подупрт је чињеницом да је постојала "глад за индустријским производима на домаћем тржишту." У условима непостојања иностране конкуренције, домаћа индустрија је могла без проблема да пласира своју растућу производњу на домаће тржиште. Притом се није морало много водити рачуна о конкурентности те производње јер је она била и заштићена од иностране конкуренције високим царинама и административним ограничењима. Тиме су практично створени услови да се индустрија у овим земљама развија у специфичним условима који су јој краткорочно обезбеђивали просперитет, али не и дугорочну перспективу.

У оквирима привредног система у којима је индустрија развијана, економска ефикасност инвестиционих улагања у овим земљама је била ниска. То се посебно односи на продуктивност фактора производње који су коришћени.

Табела 2 *Годишње стопе раста*

	Производња	Капитал	Рад	Укупна продуктивност фактора
СССР:				
1950-1960	6,1	8,8	2,4	1,7
1962-1970	5,4	8,4	1,8	1,7
Јапан:				
1955 -1968	10,1	10,5	1,9	5,5
Италија:				
1950-1962	6,0	3,5	1,3	4,3

Извор: S. M. Cohn, *The Soviet Path to Economic Growth: Comparative Analysis, Review of Economic and Wealth*, 1976., pp. 49-60; према: Бранко Хорват, *Политичка економија социјализма*, превод са енглеског, Глобус, Загреб, 1982, стр. 476.

Очигледно да је раст производње у социјалистичким земљама (репрезентованих у овом случају са СССР-ом, у којима је ситуација била готово идентична); био условљен високим растом капитала и

растом запослености радне снаге (великим инвестицијама које су имале наглашени демографски карактер). Такав начин коришћења фактора производње имало је екстензиван карактер, што је и развој привреде учинило крајње екстензивним. То је утицало да остваривана продуктивност фактора производње буде релативно ниска. Као што подаци показују, она је била више него двоструко нижа у односу на две изабране земље (Јапан и Италију), које су се развијале у тржишним условима привређивања. Са таквом ефикасношћу основних фактора производње, конкурентност индустрије и привреде у целини социјалистичких земаља далеко је заостајала за конкурентношћу у тим областима земаља са тржишним системом привређивања.

Преломне осамдесете – увод у кризу

Макар и површна анализа привредних кретања социјалистичких земаља у периоду од Другог светског рата до почетка осамдесетих година, показује да су те земље забележиле убрзани привредни раст и развој. Он се огледа у расту друштвеног производа – апсолутно и *per capita*, расту запослености радне снаге и промени економске структуре становништва, расту животног стандарда, обиму спољнотрговинске размене, технолошком развоју и другим параметрима. Основни утицај и тон том развоју даје индустријализација, односно убрзани развој индустрије у овим земаљама. Крајем овог периода она је водећа привредна делатност у свим социјалистичким земаљама: има релативно највеће учешће у структури њихове привреде, највеће учешће у структури запослене радне снаге, доминантно опредељује квантитет и квалитет њихове спољнотрговине размене итд. "Текући проблеми и тешкоће" који су се јављали сматрани су проблемима који се могу превазићи "ситним реформским променама у привредном систему и економској политици" или су били резултат "субјективних слабости".

Почетком осамдесетих година готово све социјалистичке земље бележе успоравање динамике привредног раста и развоја, у чему предњачи индустрија као у то време најразвијенија привредна делатност. Стопе раста ГДП у периоду 1980 – 1989. године видно су смањене и износиле су у земаљама Централне и Источне Европе: Чехословачкој 1,8%, Естонији 3,2%, Мађарској 1,7%, Летонији 4,2%, Литванији 4,9% Пољској 1,1%, Словачкој 1,8% и Словенији 0,1%.⁷ Сличан тренд имамо и у другим социјалистичким земаљама (период 1980 – 1990): Албанији 1,5%, Бугарској 3,4%, Молдавији 2,8%, Ру-

⁷ Извор података: Janos Kornai, Велика трансформација Централно-Источне Европе: успон и пад – прво објављивање, *Montenegrin Journal of Economics*, Vol. II, No. 4, Подгорица, 2006. стр. 27.

мунији 1,3%.⁸ Готово исти тренд бележе и СССР, где је стопа раста ГДП била само 2,0% и Југославија 1,2% (период 1980 – 1985).⁹ Наспрам ових земаља, капиталистичке- индустријски развијене земље Европе и Америке, осамдесетих година настављају стабилан и континуирани раст и развој.¹⁰ Синтетички израз свега тога имамо у разликама у величини ГДП *per capita* посматрано по најважнијим групама земаља у свету.

Табела 3. Бруто домаћи производ *per capita*
по најважнијим групама земаља – у USA \$

	1980	1990	2000	2005
Свет	2.664	4.166	5.173	6.827
Индустријски развијене земље	9.914	19.701	26.096	34.314
Земље у развоју	791	937	1.374	1.912
Земље у транзицији	3.263	2.716	1.316	3605

Извор: UNCTAD, *Handbook of Statistics 2006*, pp. 435-441

Наспрам света, индустријски развијених земаља и земаља у развоју које 80-тих и 90-тих година бележе континуирани привредни развој, адекватно томе и раст ГДП *per capita*, земље у транзицији имају посве другачије трендове у тим показатељима. Негативни трендови у привредном развоју 80-тих година условили су смањење ГДП *per capita* у земљама у транзицији, што је било само увод у још веће смањење до кога ће доћи у задњој деценији прошлога века. Очигледно да је та деценија у земљама у транзицији не само деценија великих друштвених и економских промена, већ и деценија економске кризе и привредног назадовања. До економског опоравка доћи ће тек почетком 2000-тих година захваљујући, пре свега, економском опоравку Русије, али и других источноевропских земаља. То илуструје и достигнути ниво ГДП *per capita* који је коначно премашио ниво из 1980. године, али још увек далеко заостаје за светским просеком и нивоом који имају индустријски развијене земље.

Социјалистичке земље осамдесетих година први пут се озбиљније сусрећу са проблемима инфлације, великвидношћу, задужености у иностранству, структурним проблемима у привреди, дефици-

⁸ Извор података: Светска Банка, *World Development Indicator 2004*, pp. 182-184. Интересантно да у том периоду брзу експанзију своје привреде почиње Кина. У периоду 1980-1990. године, просечна годишња стопа раста њеног ГДП износила је 10,3%, а ГДП индустрије 11,1%.

⁹ Јоксимовић Љубинка, *Савремени привредни системи, централно-планске привреде у транзицији*, Економски факултет, Београд, 1991, стр. 168.

¹⁰ Извор: ибид, стр. 168.

тима у потрошњи и у односима са иностранством. Потреба и покушаји да више излазе на светско тржиште открива да су у многим секторима привреде неконкурентне у односу на земље из индустријски развијеног дела света. Анализа економије њихових предузећа (посебно индустријских), открива велике вишкове радне снаге у њима који су настали као резултат политике и система запошљавања.¹¹ Појава незапослености радне снаге, пад реалних плата и пад животног стандарда постају реалност. Изражени економски проблеми у социјалистичким земаљама у другој половини 80-тих година, снажно ће утицати и на откривање и заостравање њихових унутрашњих политичких проблема.¹² Спољни политички, па и економски, чиниоци у тим слабостима и проблемима видеће шансу да подупру рушење друштвеног система који им је био "супротна" страна у односима Исток – Запад, који су оптерећивали свет у целом периоду после Другог светског рата. Финале свега је рушење Белинског зида октобра 1989. године. Тај догађај се симболично узима као крај етатистичког социјалистичког друштвеног (и економског) система који је развијан у социјалистичким земљама Источне и Централне Европе, и као почетак једне нове фазе у процесу друштвеног развоја ових земаља – фазе транзиције.

Почетак и ток транзиције – судбина индустрије

Уласком у процес транзиције, у бившим социјалистичким земљама отварају се бројни процеси и дешавају друштвене и економске промене који, заједно, имају велики утицај на економска кретања и стање економија тих земаља. Процесом транзиције било је потребно целокупну друштвену организацију и амбијент прилагодити демократским друштвеним системима и тржишној привреди. Из економског угла најзначајније промене које је требало извршити су: променити својинске односе (најпре скинути ограничења која су у ранијем систему постојала за приватну својину и створити услове да она постане владајући облик); извршити приватизацију државних (у Југославији друштвених) предузећа, променити организациону структуру привреде и прилагодити је тржишној привреди, развити тржишне институције и омогућити њихово деловање, обезбедити нове економске функције државе у складу са улогом коју она има у систему тржишне привреде, обезбедити макроекономску стабилност у земљи, либерализовати економске односе са иностранством како би се

¹¹ Детаљније: М. Божић и С. Голубовић, Незапосленост радне снаге у Србији као развојни проблем, *Теме*, 32, 4, Ниш, 2008, стр. 881-900.

¹² Види: Божић Милорад, *Економска политика*, треће издање, Бонафидес, Ниш, 2002, стр. 61-109.

екстерни ефекти тих односа више користили за решавање текућих и развојних проблема ових земаља, и др. Очигледно да се ради о врло крупним променама које је требало спровести у релативно кратком временском периоду, у коме се је морало ослободити старих привредносистемских решења па и схватања о економији и начину њеног функционисања. Економија ових земаља није била у стању да те промене безболно прихвати, те су се оне негативно одразиле на њено пословање и развој 90-тих година. Док су индустријски развијене земље, па и земље у развоју и друге групе земаља, остваривале раст својих економија, земље у транзицији целу деценију, у периоду 1990 – 2000. године, бележе негативне стопе. Са становишта времена у коме се привредни развој одвија, за земље у транзицији, то значи губљење читаве једне деценије, односно временски, за најмање толико, заостајање за другим деловима света. До преокрета у том правцу доћи ће тек на самом почетку XXI века, када њихове стопе привредног раста постају позитивне.

Табела 4. Стопе раста светске привреде у периоду 1990-2004. године

	1990-2000	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Свет	2,3	2,2	3,0	4,0	1,4	1,7	2,6	3,8
Индустријски развијене земље	2,4	2,5	2,9	3,5	1,0	1,2	2,0	3,2
- Јапан	1,4	-1,1	0,1	2,8	0,4	-0,3	2,5	4,3
- УСА	3,5	4,2	4,4	3,7	0,5	2,2	3,1	4,0
- ЕУ	2,1	2,9	2,9	3,6	1,7	1,0	0,7	2,0
Земље у транзицији	-2,5	-0,8	3,6	6,8	4,5	3,9	5,9	5,9
Земље у развоју	4,9	1,3	3,6	5,6	2,4	3,5	4,5	5,8
Земље у разв. без Кине	4,1	0,3	3,0	5,1	1,5	2,6	3,6	5,2

Извор: UNCTAD, *Trade and Development Report 2004*, p. 4

Када је реч о индустрији земаља у транзицији, на самом почетку транзиционог процеса она бива изложена једној врсти шока чија садржина је у наглим променама њених дотадашњих услова пословања и развоја. Најпре, она губи домаће тржиште као свој ослонац. До тог губитка долази најпре смањењем тражње на њему за индустријским производима због опадања привредне активности и, сходно томе, реалног смањења свих видова потрошње. Затим, брзом либерализацијом трговине са светом – на основу препоруке овим земљама од стране међународних институција ("вашингтонског консензуса"), домаћа индустрија у овим земљама на домаћем тржишту добија конкуренцију, пре свега, транснационалних компанија које су у технолошком и другим видовима конкурентности биле у супериор-

нијем положају.¹³ Следеће, индустрија ових земаља је остала без државне потпоре коју је имала у ранијем систему, посебно оне која се тичала субвенционирања и, на друге начине, помагања њеног извоза. Буџетски дефицити, повећање социјалних издатака и смањење потрошње - генерално, довело је државу у ситуацију да одрекне или смањи мере помоћи индустрији. Додуше, не само то, не ретко сматрало се да индустрија, индустријска предузећа, пре свега, треба сама да се изборе за свој положај како на домаћем тржишту тако и у извозу. Уосталом, "прешли смо да послујемо по систему тржишне привреде – па ко преживи", сматрали су заговорници тога концепта који су често седели у министарствима влада тих држава!¹⁴

Са почетком транзиције почиње велики процес реструктурирања домаће индустрије у чијем средишту су се нашла индустријска предузећа, од којих су многа била понос и симбол индустријске моћи и развоја бивших социјалистичких земаља. Требало је у релативно кратком временском периоду покренути (прихватити од стране државе дефинисан) процес приватизације, реструктурирати производњу према захтевима тржишта и новим условима пословања, изборити се са недаћама текуће економске нестабилности (нарочито са инфлацијом и често недореченим мерама економске политике); извршити бројне организационе промене, прихватити нова правила понашања. Уз све то, требало је обезбедити нормалан ток пословне и развојне активности који би их учинио тржишно профитабилним и развојно перспективним. Међутим, тај процес и те активности нису ишли ни мало лако и једноставно: већ на самом почетку, испоставило се да индустријска предузећа имају вишак радне снаге који су, као наслеђе прошлости, морала да решавају;¹⁵ у условима макроеко-

¹³ На проблем нерегулисане и пребрзе либерализације спољне трговине у земљама у транзицији, скрећу пажњу и Joseph E. Stiglitz i Andrew Charlton у својој студији *Fair Trade for All – How Trade can Promote Development* (Oxford University Press, Oxford, 2005). Не спорећи значај спољне трговине (њене либерализације), за њихов привредни развој, они наглашавају да она, сама по себи, није довољна и развојно ефикасна. Поред те либерализације потребне су и друге развојне мере, које би биле комбиноване са њом, у супротном, она сама ако се примењује повећава незапосленост и негативно утиче на ефикасност у коришћењу развојних фактора.

¹⁴ Звнична светска статистика 90-тих година бележи повећање стопе раста извоза и увоза земаља у транзицији. Извоза: од 2,2% у периоду 198-1990, на 8,2% у периоду 1990-2000, односно 9,4% у периоду 2000-2002. године и увоза: од 2,7% у првом, на 8,4% у другом до 12,9% у трећем. Овакав раст спољне трговине земаља у транзицији може се тумачити као резултат њиховог отварања према свету, без обзира на све проблеме са којима су се оне сусретале у том периоду. Извор: UNCTAD, *Handbook of Statistics 2003*, pp. 16-17.

¹⁵ Индустрија транзиционих земаља, као својеврсно наслеђе прошлости, имала је вишак радне снаге који је последица непродуктивног запошљавања у систему

номске нестабилности амбијент за пословање је био врло лош и у њему је било тешко остварити позитивне резултате пословања (искаживање губитака у пословању индустријских предузећа у тим годинама и њихово гомилање) били су готово редовна појава;¹⁶ покренути процес њихове приватизације ретко да је био економски и временски ефикасан и често од њих није учинио да постану предузећа по мери тржишне привреде;¹⁷ велики број индустријских предузећа изгубио је атрактивност за нова улагања, како домаћег приватног тако и страног капитала.

Крајњи резултат свих тих процеса и проблема у индустрији земља у транзицији јесте смањење њихове индустријске производње које временски траје, мање више - различито од једне до друге земље, више од једне деценије. Последице тога су видљиве, било да се ради о економским или социјалним.

социјалистичког етатизма. То се могло видети у процесу приватизације индустријских предузећа у коме је тај проблем посебно дошао до изражаја. Већ у фази њихове припреме за приватизацију, испоставило се да велики вишкови радне снаге у њима представљају посебан проблем који треба решавати у њеном спровођењу. Најчешће је то значило да треба сачинити спискове радника који ће остати без посла, сачинити социјалне програме за њих, наћи средства за њихово збрињавање (све у оквиру стечених права из претходног система), па тек онда обезбедити инвестиције за нове програме, нове технологије и нова тржишта, за оне раднике који остају у предузећу.

¹⁶ Губици у пословању индустријских предузећа 90-тих година били су готово редовна појава код већине од њих. Њихово гомилање, услед немогућности да се они покрију према важећим прописима, погоршавали су и онако лошу слику о тим предузећима у том периоду. Они су представљали озбиљан проблем у процесу њихове приватизације: умањивали су вредност капитала предузећа и заједно са великим дуговима из текућег пословања и по основу задуживања у прошлости за инвестиције, утицали да се продајна цена таквих предузећа драстично смањи. На другој страни, држава је, најчешће из социјалних разлога, избегавала да примени прописе о стечају и ликвидацији предузећа (најбољи пример за то је Србија). И, као крајњи ефекат тога имамо индустријска предузећа која фиктивно постоје: нема производње, постоје радници који не примају зараде, имовина пропада, њихови дугови се увећавају, не могу се приватизовати – нико их неће. И то тако траје, само докле? Какав апсурд и неодговорност!

¹⁷ У Србији, на пример, уговори о приватизацији – потписани са Агенцијом за приватизацију, често су раскидани и то најчешће на захтев незадовољних радника (садашњих и ранијих). Нови власници таквих предузећа углавном нису били у стању (или нису били способни), да извршавају уговором о приватизацији преузете обавезе. Нису успевали да покрену производњу, уложе предвиђену величину инвестиција и изврше друге уговорене обавезе. То је процес приватизације додатно одуговлачило и компромитовало, из чега су се негативне економске и социјалне последице приватизације увећавале.

Табела 5. *Годишње стопе раста (опадања) индустрије у периоду 1990-2002. год.*

Земља	стопа	Земља	стопа
Албанија	2,5	Македонија	- 2,1
Белорусија	- 0,7	Молдавија	- 9,5
Бугарска	- 3,3	Пољска	5,8
Хрватска	- 1,0	Румунија	0,3
Чешка	- 0,3	Русија	- 4,5
Естонија	- 0,7	Словачка	- 3,4
Мађарска	3,9	Словенија	4,7
Казахстан	- 5,4	Украјина	- 7,9
Летонија	- 5,1	Узбекистан	- 2,1
Литванија	4,2	Кина	12,6

Извор: Светска банка, *World Development Indicator 2004*, pp. 182-184.

Смањење индустријске производње у земљама у транзицији представља својеврстан процес њихове деиндустријализације и поништавање готово свега онога што је на том плану урађено у претходном периоду. Као да су субјекти који су процес транзиције водили (и спроводили), желели да униште све што је претходно урађено и да изградња нове производње, што се индустрије тиче, крене од нуле!? Индустрија је престала да буде "водећа привредна делатност" у структури њихове привреде; уместо нових радних места она масовно увећава контингент незапослене радне снаге (технолошким вишковима и смањењем запослености због смањења коришћења капацитета); уместо раста извоза својих производа, она није у стању да задовољи ни основне потребе на домаћем тржишту на коме доминирају увозни индустријски производи;¹⁸ уместо технолошког развоја имамо технолошко назадовање, итд. Привредни раст и развој земље одавно не генерира индустрија, већ су то углавном услуге и понекад пољопривреда – у родним годинама. Да ли се тиме земље у транзицији и дефинитивно удаљавају од могућности да се у будућности при-

¹⁸ Србија је почетком 2009. године, донела програм помоћи домаћој производњи одобравањем субвенционисаних кредита за куповину домаћих производа, све у оквиру програма борбе против "светске економске кризе"? Али, испоставило се, да и површном анализом понуде на домаћем тржишту долазимо до констатације да је понуда таквих производа врло мала и сиромашна! Истражујући ту понуду, неки телевизијски сниматељи су у сектору беле технике и апарата за домаћинство, која је некада на нашем тржишту била врло богата и репрезентативна, углавном од домаћих произвођача могли да сниме шпорет "Смедеревац", електрични шпорет "Делиград", фрижидер "Горење" који се производи у Србији, понеку грејалицу произведену у некој занатској радњи. И то је готово све што је остало од домаће производње. Кога и како онда подстицати!?

кључе (постану) индустријски развијене земље, или ће, у глобалној економској подели света, остати као тржиште оних земаља које имају развијену индустрију!?

Индустријализација у новим условима

Привредни развој земаља које су прошле и које још увек пролазе кроз процес транзиције, бар до сада, није дао спектакуларне резултате.¹⁹ Готово ниједна из те групе земаља се није прикључила "клубу индустријски развијених земаља". Разлике у степену и квалитету развијености између њих и земаља "клуба" углавном се продуцбљују, код неких у најбољем случају врло се споро смањују. У транзицији је сектор индустрије највише страдао и најтеже се опоравља, без чега нема ни опоравка и убрзаног развоја привреде. Реално, индустрија се у овим земљама данас налази на неком нивоу савремене прединдустријализације, наравно ако изузмемо неке њене секторе у којима је производња очувана захваљујући њиховом положају на домаћем тржишту или доласку транснационалних компанија.²⁰

Процеси транзиције и њени резултати у бившим социјалистичким земљама се не могу посматрати изван процеса и оквира глобализације, која је данас карактеристика савременог света или, боље рећи, транзиција у овој групи земаља је део ње. За ту групу земаља поставља се питање: како убрзати привредни развој и како своју привреду учинити конкурентном у "глобалним условима и у глобалној економији"? Неспорно је да се у томе морају прихватити "глобална правила игре". Али и, у оквиру њих, израдити и водити политика развоја која ће им обезбедити економски просперитет и дугорочну економску и социјалну стабилност.

¹⁹ Питање када се завршава процес транзиције у једној земљи је теоријски и практично проблематично. Најчешће се за то нуде два услова која треба да буду кумулативно испуњена: да се оствари ниво друштвене производње који је земља имала пре почетка процеса транзиције, и друго, да се створе тржишне институције које ће кроз своје функционисање потврдити у пракси делотворност тржишног система привређивања и на тај начин онемогућити повратак на стари систем. За европске земље томе се може додати и прикључење Европској унији, као и од те асоцијације дата верификација да је процес транзиције завршен. Мада, из чисто економског угла, то не мора бити тако?

²⁰ Стање у индустрији бивших социјалистичких земаља данас, са становишта индустријализације, не може се упоредити са оним стањем у тим земљама које смо имали непосредно после Другог светског рата, када је процес индустријализације у њима почињао. Једноставно, данас су услови за "савремену индустријализацију" битно другачији, а огледају се у томе што би се она спроводила у условима глобализације и већ стеченог наслеђа у развоју индустрије које свака из ове групе земаља још има (још није уништено и потрошено).

Поставља се питање где је у томе место индустрије, или, да ли се мора ићи на реиндустријализацију ових земаља, коришћењем неких нових метода? Честе препоруке које долазе из индустријски развијених земаља, међународних организација и институција и дела домаће "стручне јавности", свODE се на то да бивше социјалистичке земље треба да се окрену ресурсима којима располажу, препоручујући најчешће пољопривреду, развој сировинског, евентуално енергетског (ако за то има услова), туризма, саобраћаја и других услуга као развојне приоритете. Образложење је најчешће у томе да оне немају услова и могућности да развијају савремену индустрију која захтева велики капитал и савремену технологију? Једноставно, то треба препустити већ индустријски развијеним земљама и транснационалним компанијама!?

Прихватањем таквог концепта и "препорука", баш у условима и са становишта глобализације, свака земља у транзицији би себе унапред осудила да прихвати дугорочно заостајање и сиромаштво. Теоријску потпору томе налазимо у закључној расправи о деиндустријализацији у условима глобализације – везано за транзицију, норвешког економисте Ерика С. Реинерта, који каже: "Или је држава довољно јака да јој индустријски сектор преживи и да остане у клубу богатих земаља, или ће се деиндустријализовати и завршити у групи која се 'скупља на дну'". Чак и по цену да тај сектор у почетку буде мање ефикасан јер: "људи у земљи са неефикасном индустријом живеће далеко боље од људи у земљи без индустрије".²¹ Стање у односу на нову индустријализацију земаља у транзицији данас се може упоредити са стањем у европским земљама после Другог светског рата. Тада је у тим земљама дошло до деиндустријализације – као резултат ратних страдања и страха, као данас у земљама у транзицији, али ниједна земља у Европи у пракси свога развоја није примењивала концепт развоја који би се заснивао на компаративним предностима у пољопривреди и сличним делатностима. Супротно од тога, ишло се на реиндустријализацију европских земаља уз обимну помоћ САД путем Маршаловог плана и на друге начине.²²

²¹ Реинерт С. Ерик, *Глобална економија: како су богати постали богати и зашто сиромашни постају сиромашнији*, превод са норвешког, Чигоја штампа, Београд, 2006, стр. 109.

²² То не значи да су европске земље запоставиле развој своје пољопривреде и коришћење својих потенцијала за то. Напротив, оне су убрзано развијале своју пољопривредну производњу не само за себе већ и за извоз. Али да ли је такав развој пољопривреде могао да се оствари без развијене индустрије? Свакако да не. Индустрија је омогућила пољопривреди велике субвенције, неслућени технолошки развој и ширење домаћег тржишта.

За земље у транзицији неспорно је да морају развијати индустрију и преко ње хватати "прикључак" са индустријски развијеним земљама, савременим технологијама, светским тржиштем и др. Поставља се питање како то чинити, односно какав садржај њихове развојне политике треба да буде у том делу.

Прво, савремени концепт и политику развоја своје индустрије треба да граде у складу са условима и захтевима глобализације. То практично значи да у својим привредно-системским решењима и економскополитичкој пракси морају поштовати економске слободе, промовисати економску отвореност према свету, развијати међусобну сарадњу и сарадњу са другим земљама биле оне индустријски развијене или оне у развоју.²³

Друго, потребно је направити стратегију развоја индустрије у новим условима. Она треба да се заснива на резултатима анализе развојних потенцијала и могућности развоја индустрије имајући у виду захтеве и услове глобалне економије. Она треба да дефинише индустријске секторе и гране које треба развијати, који ће имати посебу потпору развојне политике и које ће бити понуђене страним инвеститорима за улагања.

Треће, разрадити политику помоћи у развоју домаћим индустријским компанијама које већ постоје у земљи, без обзира да ли су оне државне или приватне или су у процесу приватизације. Притом је неопходан селективан приступ.²⁴ Приоритет треба дати онима које се у свом пословању и развоју ослањају на домаће ресурсе, домаће тржиште или су посебно атрактивне за страна улагања. Програме приватизације и реструктурирања компанија код којих тај процес још није завршен, убрзати и временски орочити. Не бежати од при-

²³ Степен достигнутих економских слобода у једној земљи одређује се на основу бројних фактора. Тако, на пример, Хетриц фондација све те факторе сврстава у 10 посебних група: 1) слобода пословања (уласка у посао и изласка из посла); 2) трговачке слободе (слобода извоза, увоза и услови за то); 3) фискалне слободе (пореска оптерећења); 4) величина јавне потрошње (учешће јавне потрошње у укупној потрошњи, јавни сектор привреде и његова ефикасност); 5) монетарна политика (нарочито инфлација); 6) слобода инвестирања (могућност страних улагања); 7) финансијска слобода (банке, платни промет, стране банке); 8) својинска права (заштита својине, ефикасност правосуђа); 9) заштита од корупције; и 10) слобода тржишта рада. На баз квантификације и анализе свих тих фактора одређује се Индекс економских слобода као синтетички показатељ остварених економских слобода у конкретној земљи. Детаљније: www.heritage.org

²⁴ У овој фази развоја тржишног система привређивања у земљама у транзицији, не треба очекивати да тржиште врши селективну функцију на ефикасан начин. Зато је неопходно да се у то умеша држава својим мерама и одлукама нарочито када је реч о компанијама јавног сектора и онима код којих процес приватизације није завршен.

мене стечаја и ликвидације свуда тамо где су изгледи за опоравак и успешно пословање неизвесни.

Четврто, стимулисати улагања домаћег капитала у индустрију. За то су потребне дугорочне мере које би инвеститорима обезбедиле сигурност у пословању на дужи рок. У том контексту подстицати отварање нових индустријских предузећа и развој кооперативних односа са домаћим и иностраним компанијама. У томе могу наћи место тзв. мала и средња предузећа која уживају посебну подршку и помоћ.

Пето, наставити са активном политиком привлачења страних улагања, не само због ограничених домаћих извора инвестиција већ и због тога што се на тај начин најбрже и најлакше долази до нових технологија и нових тржишта у свету, фактора који имају посебан значај (и утицај) за развој савремене индустрије.²⁵ У досадшњој пракси страних улагања у овој групи земаља искристалисала су се две области: прва се односи на улагања у предузећа и гране који ослонац у свом развоју имају у домаћем тржишту и који имају посредну или непосредну неку заштиту државе (цементаре, пиваре, производња цигарета, фармацеутска индустрија и сл.); друга, пак, тиче се осталог дела углавном прерађивачке индустрије (металопрерађивачка, текстилна, хемијска, индустрија обуће, дрвопрерађивачка и сл.). Прва област је врло профитабилна за страна улагања и у досадашњој пракси она је највећим делом и запоседнута страним капиталом. Са другом то није случај јер се ради о гранама мање профитабилним за чији развој је потребно широко тржиште (далеко шире него што је то тржиште већине земаља у транзицији), и које су више изложене утицају (и конкуренцији) глобалног тржишта.²⁶

²⁵ У политици привлачења страних улагања земље у транзицији треба посебну пажњу да посвете следећим областима: политичкој стабилности (која је још увек велики проблем са становишта привлачења страних улагања у земљама тзв. западног Балкана); економској стабилности (посебно висини инфлације и стабилности курса домаће валуте); ефикасности државне администрације (издавању разних дозвола, приступ јавним добрима и сл.); правосуђу, чија ефикасност мора бити подигнута на виши ниво; корупцији, која још има дубоке корене у овој групи земаља; и пореском систему и политици, који треба да буду прилагођени стандардима Европске уније и у функцији стимулисања привлачења страних улагања.

²⁶ Глобално посматрано, земље у транзицији имају скромне резултате у привлачењу страних инвестиција. Тек од 2000. године њихов обим (и удео у структури страних директних инвестиција у свету), нешто брже расте. Као што подаци из табеле показују, највећи део тих инвестиција улаже се у индустријски развијене земље, које имају наповољније услове за та улагања; затим, релативно стабилно учешће (око 1/3) у тој структури имају земље у развоју, чија привлачност за њих се односи на апсорпциону могућност њихових тржишта и коришћење локалних ресурса; док је учешће земаља у транзицији у томе готово симболично.

Шесто, земље у транзицији, бар до сада, нису адекватно искористиле неке развојне потенцијале индустрије наслеђене из периода социјалистичке индустријализације. Ради се, пре свега, о квалификованој радној снази за потребе индустрије, некој врсти индустријске традиције створене у том периоду, па и вредности (тржишној, технолошкој, организационој, извозној и др.), својих индустријских компанија које су биле познате у тим земљама и у свету. Ако је нешто од тога остало, неопходно га је искористити и уградити у развој нове индустрије.²⁷

Седмо, за земље у транзицији – нарочито оне мање, врло битан приступ новом индустријском развоју јесте развој кооперантских односа домаћих предузећа са страним. Ради се о могућностима

Табела 6. Структура страних директних инвестиција према дестинацији у свету - укупне инвестиције у једној години = 100

	Развијене земље	Земље у развоју	Земље у транзицији
1996.	66	33	1
1997.	64	35	1
1998.	60	39	1
1999.	72	26	2
2000.	76	23	1
2001.	80	19	1
2002.	72	26	2
2003.	73	24	1
2004.	67	25	3
2005.	56	39	5
2006.	59	36	4
2007.	65	30	5

Извор: UNCTAD, *Investment Brief*, novembar 2007.

У земљама у транзицији дуго је постојао скептичан однос према значају и ефектима страних улагања. Развој модерне индустрије у условима глобализације захтева да се однос према њима брзо мења као и да се предузму мере за њихово привлачење у те земље.

²⁷ Социјалистичке земље имале су респектабилне индустријске компаније које су имале велик обим производње, солидан технолошки развој и извоз. Њихови производи готово подједнако су били конкурентни (и тражени) на домаћем и иностраном тржишту. Највећи број њих није преживео транзицију. У Србији, на пример, готово да су нестала велика индустријска предузећа попут: ЕИ-Ниш, Прве петолетке-Трстеник, Заставе-Крагујевац, Вискозе-Лозница, ИМ-Раковица, ИМТ-Земун, 14. октобра-Крушевац, Зорке-Шабац, Матроза-Сремска Митровица, Бане Секулић-Сомбор и др. Њихова агонија сувише дуго траје. У међувремену не само да је смањена или угашена њихова производња, већ је нестала и њихова квалификована радна снага: природним одливом, преквалификацијама и обуставом процеса њеног обнављања кроз систем школства.

развоја малих и средњих индустријских предузећа која могу да представљају и изграде читаву мрежу малих коопераната великим предузећима, нарочито оним страним. Ради се о производњи аутомобилских делова, разних компоненти у машиноградњи, компоненти у електроиндустрији и електроници, па све до производње амбалаже, производа графичке индустрије, рециклаже отпада и др.

Закључак

Процес индустријализације бивших социјалистичких земаља у периоду после Другог светског рата, па све до почетка 90-тих година прошлога века, одвијао се у специфичним привредно-системским условима који су се битно разликовали од система тржишне привреде. У развојној политици тих земаља развој индустрије је имао апсолутни приоритет. Резултати остварени у том процесу, генерално, могу се свести на: несумњив допринос индустрије укупном привредном развоју тих земаља; индустрија је постала водећа привредна делатност у структури њихове привреде; запошљавала је највећи део радне снаге и битно утицала на измену економске структуре становништва; несумњив је њен допринос технолошком развоју ових земаља; индустрија је опредељујуће утицала на обим и структуру њихове спољнотрговинске размене. Међутим, економија њеног развоја је била релативно на ниском нивоу, у поређењу са економијом индустрија које су се развијале у тржишном систему.

На самом почетку задње деценије прошлога века, ова група земаља улази у фазу транзиције у којој је, са економског аспекта, требало напустити један (статистички) и изградити и прихватити други (тржишни) систем привређивања. Почетак тих промена имао је изражено негативне утицаје на индустрију и на привреду тих земаља (на њихово пословање и развој). Драстичан, и у релативно дугом времену, пад индустријске производње, вишкови радне снаге у индустријским предузећима, који су нарочито били евидентни у процесу њихове приватизације; губљење привилеговане позиције на домаћем тржишту, неконкурентност извоза и сл., довели су до смањења индустријске производње, самим тим и значаја индустрије за привреду тих земаља. Додуше, ситуација у свим земљама није била у том погледу идентична: Чешка, Словенија, Пољска, Русија и, у мањој мери и друге, успеле су да пређу ту фазу развоја са мањим губицима индустрије и привреде у целини. Генерално, таква индустрија није могла да издржи транзиционе промене, великом делом ни да се прилагоди новим (тржишним) условима привређивања. У многим земљама није ни добила ефикасну и делотворну подршку и помоћ државе у преласку на те услове.

Данас, на крају прве деценије новог века, поставља се питање како даље развијати индустрију у земљама које су прошле или још пролазе процес транзиције и где је њено место у њиховом привредном развоју? Ове земље би морале да наставе са развојем индустрије, наравно, у новим условима и са новим приступом политици њеног развоја. Развој индустрије би морао бити избалансиран и у односу на развој других привредних делатности и сектора (не би смео бити онако једностран какав је био у време социјалистичког етатизма). У политици развоја индустрије морало би се поћи од реалности која постоји у глобалној економији, а то је доминација транснационалних компанија у савременој индустрији у свету. То практично значи да земље у транзицији треба да развијају индустрију сарађујући са тим компанијама, посебно привлачењем њиховог капитала. Домаћи ресурси за развој индустрије и домаћа индустријска предузећа потребно је да буду стављени у функцију развоја индустрије, нарочито у оном њеном делу који није интересантан за транснационалне компаније. Развој кооперантских односа у индустрији више земаља, укључујући и велике светске компаније, може да буде једна од важних активности у том правцу. Наравно, увек се мора водити рачуна о конкурентности сопствене индустрије како на домаћем тако и на светском тржишту.

Литература

- Божић Милорад, *Економска политика*, четврто издање, Правни факултет, Ниш, 2006.
- Божић Милорад и Голубовић Срђан, Незапосленост у Србији као развојни проблем, у: *Теме*, 32, 4, стр. 881-900.
- Вукмирица Вујо, *Капитал и социјализам*, Научна књига, Београд, 1988.
- World Bank, *World Development Indicator* 2004.
- Група аутора, *Четири године транзиције у Србији*, уред. Борис Беговић и Бошко Мијатовић, ЦЈДС, Београд, 2005.
- Глигоров Владимир, Упоредна транзиција, *Европски форум*, бр. 2, Београд, 2003.
- Зборник радова, *Балкан у процесу евроинтеграције: економија, транзиција и регионална сарадња*, ур. Милорад Божић, Филозофски факултет, Ниш, 2005.
- Зборник радова, *The Balkans in Transition*, ed. Neville S. Arrachchige Don and Ljubisa Mitrovic, IRFD Cambridge – San Francisco and Center for the Balkan Studies, Nis, 2007.
- Јоксимовић Љубинка, *Савремени привредни системи, централно-планске привреде у транзицији*, Економски факултет, Београд, 1991.
- Корнои Јанос, Велика трансформација Централно-Источне Европе: успон и пад, прво објављивање, *Montenegrin Journal of Economics*, Vol. II, 4, Подгорица 2006, стр. 11-39.
- Мацар Љубомир, Својина и реформа, Институт економских наука, Београд, 1995.
- Марковић Данило, Контрверзе транзиције и евроинтеграцијски процеси, у: *Балкан у процесу евроинтеграције: економија, транзиција и регионална сарадња*, ур. Милорад Божић, Филозофски факултет, Ниш, 2005, стр. 15-31.

- Милановић Бранко, *Одвојени светови: мерење међународне и глобалне неједнакости*, превод са енглеског, UNDP Србија, Београд 2006.
- Митровић Бранислав, *Економика транзиције*, друго допуњено издање, Економски факултет, Ниш, 2007.
- Реинерт С. Ерик, *Глобална економија: како су богати постали богати и зашто сиромашни постају сиромашнији*, превод са норвешког, Чигоја штампа, Београд, 2006.
- Савић Љубомир, *Како приватизовати јавна предузећа?*, у: *Економска политика Србије у 2006. години*, Економски факултет, Београд, 2006.
- Styglitz E. Joseph and Andrew Charlton, *Fair Trade for Allhow Trade can Promote Development*, Oxford University Press, Oxford, 2005.
- Styglitz E. Joseph, *Противуречности глобализације*, превод са енглеског, СБМ-х, Београд, 2002.
- UNCTAD, *Trade and Development Report 2004*.
- Хорват Бранко, *Политичка економија социјализма*, превод са енглеског, Глобус, Загреб, 1982.

Milorad Božić, Niš

DEINDISTRUALIZATION IN TRANSITION COUNTRIES AND ITS ECONOMIC CONSEQUENCES

Summary

Former socialist economies, from their beginings to the end of 80-ties, put special emphasis on industrial development. Industry was leading economic branch in their economic structures and had the major influence on their development. Entering the transition process, industries in these countries faced numerous problems, which lead to a huge decline of industrial production with numerous economic and social consequences, cessation of production in some branches and numerous industrial enterprise. In this paper, author stand for the further development of industry in these countries, of course taking into account changed conditions at local and global level. Without developed industry these countries could remain undeveloped and dependant on industrially developed part of the world. New approach (and policy) of industrial development should rely on cooperation and attraction of the capital of multinational companies which dominated in the world industry; fostering development of domestic industrial enterprises by using the available resources for industrial development and devloping the various forms of production and other forms of cooperation with foreign industries and industrial interprises.

Key Words: Industry, Deindustrialization, Transition, Market Economy, Economic Development, Global Economy